

M a r e k P o k r o p s k i

Fenomenologia Husserla wobec psychologii

Słowa kluczowe: *fenomenologia, filozofia transcendentalna, psychologia, psychologia fenomenologiczna, redukcja fenomenologiczna*

1. Wstęp

Nie ulega wątpliwości, że Edmund Husserl uważał psychologię za ważny punkt odniesienia dla rozwijanego przez siebie projektu fenomenologii. Znajomość istniejących w tamtym czasie nurtów psychologii Husserl zawdzięczał swoim nauczycielom: Franzowi Brentanowi, od którego poznał projekt psychologii opisowej, i Carlowi Stumpfowi, który oprócz własnych badań psychologicznych utrzymywał bliskie kontakty z przedstawicielami psychologii *Gestalt*, m.in. z Maxem Wertheimerem. To Stumpf zainteresował też Husserla głoszoną przez Williama Jamesa koncepcją strumienia świadomości, która odegrała rolę w kształtowaniu się fenomenologicznej teorii świadomości czasu. Husserl cenił również Jamesa za pojęcie obrzeży (ang. *fringes*) świadomości, które podobne było do fenomenologicznego pojęcia horyzontu (Husserl 2024, s. 329). Z kolei od swojego asystenta, Eugena Finka, Husserl poznał podstawy psychologii głębi, którą uważał za interesującą, ale nie utożsamiał się z jej teorią (zob. np. Husserl 2024, s. 298). Nurtem psychologii, do którego Husserl odwołuje się najczęściej, głównie krytycznie, była psychologia eksperymentalna, którą rozumiał on jako naukę o faktach będących realnymi zdarzeniami w świecie przyrodniczym (Husserl 1967, s. 7). Husserl z jednej strony doceniał badania empiryczne, na przykład prowadzone przez Wilhelma Wundta, znał również odkrycia dokonywane na polu psychofizyki przez Hermanna von Helmholtza i Gustava Fechnera. Z drugiej strony niestrudzenie wskazywał

na niedostatki metodologiczne, a także brak umocowania teoretycznego psychologicznych badań empirycznych oraz ich naiwny naturalizm sprowadzający zjawiska psychiczne do części świata przyrodniczego. Zdaniem Husserla świadomość i jej aktywności nie są zwykłymi przedmiotami w świecie, tego samego rodzaju co rośliny, kamienie i chmury. Przeciwnie, świadomość jest warunkiem tego, że takie przedmioty są w ogóle spostrzegane i poznawane w sposób naukowy. Jak zobaczymy, dla Husserla taka naturalistyczna psychologia oparta była na przesądach, nieuprawnionych założeniach i błędnym zastosowaniu w badaniach nad świadomością metody przejętej z przyrodoznawstwa. Jednak poglądy Husserla na psychologię z czasem uległy zmianie – i z początkowo wyłącznie krytycznych rozwinęły się w kierunku planów reformowania psychologii w oparciu o nową dyscyplinę nazwaną psychologią ejdetyczną lub fenomenologiczną.

2. Husserla krytyka psychologii

Krytyka psychologii naturalistycznej pojawia się kilku pracach Husserla, m.in. w rozbudowanej formie w artykule opublikowanym w czasopiśmie „Logos” w 1911 roku pt. *Filozofia jako ścisła nauka*. W tekście tym Husserl wyraźnie przeciwstawia psychologię, rozumianą jako przyrodnicza nauka o świadomości, oraz fenomenologię, która ma być nauką o świadomości czystej (Husserl 1992, s. 25). Oznacza to, że psychologia bada świadomość empiryczną, tj. świadomość człowieka, który jest częścią świata natury, natomiast fenomenologia, opuszczając przez zabieg redukcji nastawienie naturalne, wkracza w obręb świadomości czystej, tj. uniwersalnej świadomości, której struktury są obowiązujące dla każdego empirycznego ego. Zdaniem Husserla obie dyscypliny są przez swój przedmiot ściśle ze sobą splecione, choć nie zawsze psychologia zdaje sobie z tego sprawę. Największy błąd popełnia psychologia empiryczna roszczącą sobie prawo do bycia tą „właściwą”, prawdziwie naukową psychologią, a opierającą się na błędnej metodzie badawczej. Husserl twierdził, że „tym, co empiryczną psychologię już od początków w XVIII wieku stale sprowadzało na manowce, jest zatem ułuda przyrodniczej metody [pojmowanej] na wzór metody fizykalno-chemicznej” (Husserl 1992, s. 35). Co więcej, psychologia empiryczna miesza pojęcia empirycznej i czystej świadomości, prowadząc do naturalizacji tej drugiej. Mówiąc inaczej, psycholog naturalistyczny rozumie procesy umysłowe jako fakty przyrodnicze, które można badać eksperymentalnie i wyjaśniać w kategoriach przyczynowych. Takie naturalistyczne wyjaśnienia tego, co psychiczne, Husserl nazywa „fatalnymi przesądami” (Husserl 1990, s. 34) i stwierdza, że prawdziwie naukowa psychologia wymaga opracowania nowej metody.

W artykule z „Logosu” pojawia się pomysł nowej „psychologii źródłowej (*originären*)” (Husserl 1992, s. 27), która dostarczałaby pojęć niezbędnych do zrozumienia zjawisk psychicznych oraz do interpretacji wyników badań psychologii eksperymentalnej w sposób analogiczny do tego, w jaki teoria socjologiczna dostarcza narzędzi do interpretacji socjologicznej statystyki. Jak pisze Husserl, „eksperymentalna psychologia jest metodą, pozwalającą ewentualnie ustalić wartościowe psychofizyczne fakty i prawidłowości, które wszakże bez systematycznej nauki o świadomości, immanentnie badającej byt psychiczny, pozbawione są możliwości głębszego zrozumienia i ostatecznego wykorzystania w nauce” (s. 27). Husserl dostrzega potrzebę stworzenia metody immanentnego badania tego, co i w jaki sposób prezentuje się w doświadczeniu. Bynajmniej nie należy tego rozumieć jako wezwania do introspekcjonizmu, samoobserwacji wewnętrznego doświadczenia (s. 48). Introspekcja co najwyżej zdaje sprawę z indywidualnych przeżyć konkretnej osoby, natomiast nauka fenomenologiczna ma być uniwersalna i ujmować „istoty” aktów świadomości obowiązujące dla każdego podmiotu poznania. Warto w tym miejscu podkreślić, że Husserl terminu „istota” nie rozumie w sposób metafizyczny, ale używa go do wyrażenia strukturalnych własności świadomości, które fenomenologia ma opisywać.

Żeby lepiej zrozumieć cel Husserlowskiej krytyki psychologii, można przytoczyć fragment wprowadzenia do I księgi *Idee czystej fenomenologii i fenomenologicznej filozofii* (dalej: *Idee I*), w którym Husserl stwierdza, że jego wcześniejsza krytyka psychologicznej metody wcale „nie odmawiała wartości nowoczesnej psychologii, nie obniżała w niczym znaczenia eksperymentalnej pracy dokonanej przez znakomitych uczonych, a tylko odsłaniała pewne, w dosłownym sensie radykalne, braki metody, od których usunięcia – moim zdaniem – musi zależeć podniesienie psychologii na wyższy poziom naukowy i niezwykle rozszerzenie jej terenu pracy” (Husserl 1967, s. 5). Chodzi więc o przemianę psychologii w prawdziwą naukę o tym, co psychiczne, tzn. o duszy (*die Seele*) i jej życiu (*das Seelenleben*), bo Husserl używa najczęściej tych terminów. Ten wyższy naukowy poziom psychologii i owocność jej badań można osiągnąć przez integrację psychologii eksperymentalnej z tym, co Husserl nazywa „psychologią źródłową” lub „czystą” – w innych tekstach będzie także używał terminów: „psychologia intencjonalna”, „racjonalna”, „ejdetyczna”, a komentatorzy określają ją najczęściej jako „psychologię fenomenologiczną” (zob. np. Davidson 2020; Gurwitsch 1966; Kockelmans 1987) – która „podyktuje normy regulujące naukowy sens i treść pojęć wszelkiego rodzaju fenomenów, czyli pojęć, za pomocą których empiryczny psycholog wyraża w swoich psychofizycznych sądach samą psychikę” (Husserl 1992, s. 51).

Kluczowe znaczenie ma tutaj metoda redukcyjna wyłożona m.in. w *Ideach I* (zob. szersze omówienie metody fenomenologicznej: np. Krokos 1998; Płotka 2019; Zahavi 2012). Ujmując rzecz zwięźle, redukcja fenomenologiczna zasadza się na zawieszeniu zarówno sądów dotyczących uprzedniej wiedzy na

temat świata, jak i samej tezy generalnej uznającej istnienie świata. Dzięki redukcji dochodzi do zmiany nastawienia poznawczego z naturalnego, w którym uprawiana jest psychologia empiryczna, na fenomenologiczne, w ramach którego możliwe jest badanie ogólnych struktur świadomości, które aktywnie nadają sens temu, co ujmujemy jako przedmiot doświadczenia. Psychologia czysta byłaby więc nauką ejdetyczną ściśle związaną z psychologią empiryczną i znajdującą się w pewnej, na tym etapie jeszcze bliżej nieokreślonej, relacji do fenomenologii transcendentalnej, odkrywającej warunki możliwego doświadczenia obowiązujące każdy podmiot poznający. Jak Husserl optymistycznie stwierdza, „jestem tego pewien, że w niezbyt dalekiej przyszłości powszechnym dobrem stanie się przekonanie, iż fenomenologia (*resp.* ejdetyczna psychologia) jest dla psychologii empirycznej nauką podstawową w tym samym sensie, w jakim materialnie określone dyscypliny matematyczne (np. geometria i kinematyka) są podstawowe dla fizyki” (Husserl 1967, s. 266). Z dzisiejszej perspektywy optymizm Husserla wydaje się przesadzony, natomiast prawdą jest, że psychologia empiryczna zyskała od tego czasu teoretyczną podbudowę. Do tego tematu wrócę w ostatniej części artykułu.

Podsumowując, psychologia empiryczna jest, zdaniem Husserla, naiwna, nie rozumie, że zachowanie i tzw. fakty psychologiczne są jedynie egzemplifikacjami głębszej struktury świadomości, wymykającej się przyczynowym wyjaśnieniom. Co więcej, taka psychologia unika analizy danych pierwszoosobowego doświadczenia, co sprawia, że nie może dostrzec możliwości badania tej struktury. Tę naiwność psychologii empirycznej dostrzegli już Brentano i Stumpf, rozwijając psychologiczną metodę opisowo-analityczną, jednak, jak ujmuje to Husserl (1992), „eksperymentalni fanatycy” takie próby dyskredytują. Naiwność psychologii empirycznej przejawia się również w tym, że prowadząc badania eksperymentalne, ich wyniki poddaje się interpretacjom w oparciu o bezkrytycznie przyjmowane takie potoczne pojęcia, jak spostrzeżenie, przypomnienie itp. Ścisłych pojęć tego, co psychiczne, zdaniem Husserla, nie sposób wypracować ani indukcyjnie w badaniach eksperymentalnych, ani w introspekcyjnym badaniu wewnętrznego doświadczenia. Jeśli psychologia empiryczna ma być prawdziwie naukowa, to, zdaniem Husserla, musi oprzeć się na psychologii fenomenologicznej, która będzie ugruntowana w fenomenologii transcendentalnej.

3. Projekt psychologii fenomenologicznej

Z pozycji krytycznej Husserl przechodzi do roli reformatora psychologii, jako nauki, która wymaga fenomenologicznego ugruntowania. Pomóc miała w tym nowa, fenomenologiczna psychologia, której pomysł pojawia się już we

wspomnianym artykule do „Logosu” z roku 1911 oraz w *Ideach I* opublikowanych w 1913 r. Trochę więcej na temat nowej psychologii, nazwanej przez Husserla psychologią racjonalną, dowiadujemy się z zapowiedzianej w przedmowie do *Idei I*, ale wydanej dopiero pośmiertnie, w roku 1952, trzeciej księgi *Idei*, poświęconej fenomenologicznemu ufundowaniu nauk (Husserl 1971a, § 8). Psychologia, charakteryzowana tutaj jako racjonalna, ma być ejdetyczną teorią przeżyć psychicznych, ma ujmować stany umysłowe nie jako fakty, ale jako eksplikacje istoty – czy, mówiąc inaczej, ogólnej struktury – świadomości. Przykładowo, psychologia empiryczna bada percepcje jako procesy faktycznie zachodzące w badanym podmiocie, natomiast psychologia racjonalna ma abstrahować od indywidualnych kontekstów i lokalnych uwarunkowań, np. biologicznych, i badać istotę percepcji, czyli jej podstawowe typy i ogólne własności strukturalne. Ma badać w ten sposób wszystkie dyspozycje psychiczne, takie jak pamięć, rozumowanie, emocje itd. Do wyrażenia idei psychologii racjonalnej Husserl posługuje się analogią z naukami matematycznymi, np. czystą geometrią i mechaniką, które z racji tego, że są naukami *a priori*, poprzedzają i fundują przyrodnicze nauki empiryczne. Dlatego, jak stwierdza Husserl, „psychologia eksperymentalna nie powinna być porzucona, tylko dzięki fenomenologicznemu ufundowaniu uczyniona nieporównanie bardziej owocną i przekształcona w ścisłą, racjonalnie rozjaśniającą naukę w źródłowym sensie” (Husserl 1971a, s. 49). Fenomenologiczne ufundowanie ma polegać na opracowaniu przez psychologię racjonalną strukturalnych pojęć zjawisk umysłowych, które byłyby stosowane w badaniach eksperymentalnych.

Najbardziej kompleksowe opracowanie projektu nowej psychologii znajdujemy w wykładach wygłoszonych przez Husserla w latach 20., ale wydanych dopiero w latach 60. w tomie IX Husserlianów jako *Phänomenologische Psychologie* (1925) (Husserl 1968/1977). Część wykładów Husserl poświęca na powtórzenie krytyki psychologii empirycznej, dodając przy tym, że jego krytyczne stanowisko jest do pewnego stopnia zbieżne z tym, co na temat psychologii pisał wcześniej Wilhelm Dilthey. Husserl jednak inaczej widzi możliwość reformy tej dyscypliny, mającej przebiegać w oparciu o psychologiczną naukę *a priori*, która mogłaby pełnić funkcję pośrednika między fenomenologią transcendentálną a psychologią empiryczną, dostarczając tej drugiej teoretycznego ugruntowania (zob. Kockelmans 1987; Thinès 1977).

Husserl charakteryzuje psychologię fenomenologiczną jako naukę *a priori* i ejdetyczną, opartą na intuicji, czyli czystym oglądzie własności strukturalnych świadomości. Za główny przedmiot psychologii fenomenologicznej uznaje intencjonalność i jej odmiany w aktach świadomości. Omówię krótko każdą z tych cech.

Psychologia fenomenologiczna jest nauką *a priori*, ponieważ interesuje się koniecznymi i ogólnymi warunkami przeżyć psychicznych. Na przykład, badając doświadczenie percepcji wzrokowej, odkrywa, że taką ogólną i konieczną

strukturą jest perspektywa przestrzenna. Mówiąc inaczej, niemożliwe jest pomyślenie spostrzeżenia wzrokowego jakiegoś przedmiotu bez umieszczenia podmiotu postrzegającego w relacji przestrzennej do tego przedmiotu. Dalej, psychologia fenomenologiczna ma być nauką ejdetyczną, ponieważ w pierwszej kolejności bada istotę przeżyć, a następnie stosuje wypracowane pojęcia ejdetyczne do wyjaśnienia indywidualnych faktów psychicznych. Mówiąc inaczej, nie koncentruje się na faktach tak, jak robi to psychologia empiryczna, ale może wyjaśniać indywidualne zjawiska psychiczne w kategoriach ogólnych struktur świadomości. Następnie, intuicja (widzenie ejdetyczne) oznacza źródło wiedzy *a priori* na temat struktury świadomości. Zastosowanie metod redukcji i uzmienniania ma sprawić, że struktury te zostaną „zobaczone” poprzez wgląd w analizowane doświadczenie. Ostatnie pojęcie charakteryzujące psychologię fenomenologiczną to intencjonalność. Jak wiadomo, intencjonalność w tradycji fenomenologicznej oznacza, że świadomość zawsze jest świadomością czegoś, tzn. akty świadomości odnoszą się do jakiegoś przedmiotu, posiadają przedmiotową treść. Badania intencjonalności w ramach psychologii fenomenologicznej dotyczą jej dwojakiego aspektu, mianowicie aktów świadomości i związanych z nimi przedmiotów doświadczenia. Używając terminologii fenomenologicznej, będą to noeza i noemat, a opracowanie zagadnienia korelacji noetyczno-noematycznej powinno być jednym z zadań psychologii fenomenologicznej.

Obok intencjonalności, drugim pojęciem kluczowym dla psychologii fenomenologicznej jest pojęcie motywacji. Husserl wprowadza je, aby wyjaśnić *quasi*-przyczynowe relacje między procesami umysłowymi (zob. np. Husserl 1977, s. 108; Husserl 1974, § 56). Przykładem takiej relacji motywacji jest sytuacja, gdy stan percepcyjny motywuje pewne przekonanie, które z kolei może motywować podmiot spostrzeżenia do bycia w określonym stanie emocjonalnym lub do reakcji ruchowej. Pojęcie motywacji jest stosowane przez Husserla zarówno w kontekście konstytucji aktywnej (związanej z aktywnością intencjonalną ego), jak i pasywnej (dotyczącej sfery poprzedzającej świadome akty ego, np. sfery cielesności). W pierwszym wypadku pojęcie motywacji dotyczy tego, jak różne rodzaje świadomej percepcji, przekonań lub postaw prowadzą do innych przekonań, działań itp. W drugim wypadku pojęcie motywacji rzuca światło na to, jak nieświadome lub dostępne prerefleksyjnie treści, takie jak np. afekty i skojarzenia, wpływają na nadawanie sensu przedmiotom spostrzeżenia lub na antycypowanie ich przyszłych zachowań.

Chociaż Husserl twierdzi, że w relacjach motywacyjnych istnieje swego rodzaju nomologiczna prawidłowość, to jest ona słabsza niż relacja przyczynowości przyrodniczej podpadająca pod prawa natury. Oznacza to, że nie ma pewności, że stan umysłowy zawsze w ten sam sposób zmotywuje, tzn. „spowoduje”, ten sam zestaw stanów umysłowych. Poszczególne stany umysłowe są skutkami złożonej sieci motywacyjnej, która składa się z powiązanych ze

sobą procesów uwarunkowanych m.in. aktualnym kontekstem sytuacji, przeszłym doświadczeniem danej osoby, nawykami. Mówiąc prościej, nasze życie umysłowe jest zbyt złożone, zależne od aktualnej sytuacji i przeszłości, aby wyjaśnić je za pomocą ścisłych praw przyczynowych.

Wracając do metody psychologii fenomenologicznej, obejmuje ona metodę redukcji. Co ważne, redukcja w psychologii fenomenologicznej ma różnić się od redukcji będącej podstawą fenomenologii transcendentальной. Husserl nazywa ją „redukcją ejdetyczną” (Husserl 1971b), redukcją fenomenologiczną (Husserl 1977), a jak zobaczymy dalej, w pracy *Kryzys nauk europejskich a transcendentálna fenomenologia* (Husserl 2024) stosuje termin „redukcja fenomenologiczno-psychologiczna”. Ogólny sens tej redukcji, na razie bez wchodzenia w szczegóły, polega na „wyłączeniu” (zawieszeniu) wszelkich przekonań odnośnie do materialnych podstaw psychiki oraz naukowych sądów dotyczących relacji tego, co fizyczne i psychiczne. Podkreślmy, chodzi o tymczasowe zawieszenie, a nie unieważnienie lub zanegowanie wiedzy naukowej. W ten sposób redukcja otwiera sferę czysto psychologiczną na analizy intencjonalne i wyobrażeniowe wariacje treści doświadczenia, mówiąc inaczej, na badanie wspomnianej korelacji noetyczno-noematycznej. Wyniki tych metod są następnie opisywane i konceptualizowane, a dalej stosowane w psychologii empirycznej w celu interpretacji wyników badań i wyjaśnienia konkretnych faktów psychicznych.

Według Josepha J. Kockelmansa (1987) psychologia fenomenologiczna, choć stosuje redukcję, to pozostaje w nastawieniu naturalnym. Twierdzi on, że „celem redukcji fenomenologiczno-psychologicznej nie jest ujawnienie transcendentальной subiektywności. Psychologia fenomenologiczna ma na celu jedynie odsłonięcie podstaw psychologii empirycznej” (Kockelmans 1987, s. 21). Redukcja ejdetyczna umożliwia „zobaczenie” i opisanie struktur doświadczenia, takich jak noeza i noemat, które w nastawieniu naturalnym pozostają ukryte. Taka redukcja może więc być stosowana do badań psychologicznych bez konieczności wejścia na transcendentálny poziom rozważań. Jak wkrótce zobaczymy, trochę inaczej Husserl widział tę relację na etapie pisania *Kryzysu*.

Podsumowując, psychologia fenomenologiczna ma być konieczną pracą teoretyczną, fundującą psychologiczne badania eksperymentalne. Jest fundamentem dla psychologii empirycznej, ponieważ dostarcza ram teoretycznych i pojęć, które wyrażają złożoną strukturę świadomości i umożliwiają zrozumienie badanych eksperymentalnie zjawisk psychicznych. Fenomenologiczne analizy prowadzone w ramach psychologii opierają się na słabszej wersji redukcji ejdetycznej, która pozwala oddzielić badania psychologiczne od transcendentального poziomu rozważań. Jednocześnie psychologia fenomenologiczna pozostaje zależna od fenomenologii transcendentальной jako dyscypliny źródłowej badającej subiektywność. Fenomenologiczna psychologia zajmuje

więc miejsce pośrednie między psychologią empiryczną a fenomenologią transcendentálną, ma być łącznikiem, który nasyci psychologię fenomenologiczną ścisłą pojęciowością i przez to podniesie ją na naukowy poziom.

4. Kryzys nauk i psychologiczna droga do fenomenologii transcendentálnej

W swojej ostatniej opublikowanej za życia pracy, zatytułowanej *Kryzys nauk europejskich a transcendentálna fenomenologia*, Husserl diagnozuje kryzys racjonalności, który dotknął intelektualne i kulturowe życie Europy. Jego diagnoza jest zgoła paradoksalna. Z jednej strony nauki przyrodnicze odniosły spektakularny sukces, z drugiej strony to właśnie ten sukces prowadzi do kryzysu przez zakrycie źródłowej idei racjonalności naukowej. Część II *Kryzysu* Husserl poświęca na rozjaśnienie tej idei oraz wykazanie, że w dziejach cywilizacji europejskiej, szczególnie w dziejach filozofii i nauki, możemy odnaleźć teleologię związaną z nieskończonym rozwojem racjonalności. Warto w tym miejscu krótko zaznaczyć, że choć Husserl uznaje istnienie celowości w dziejach cywilizacji europejskiej, to rozumienie tego celu i drogi dojścia do niego są u niego inne niż w teleologii G.W.F. Hegla. Husserłowska teleologia jest otwarta (Staehler 2016), natomiast cel dziejów rozumu leży w horyzoncie nieskończoności i jako taki jest realnie nieosiągalny. W postępie racjonalności możemy się do tego celu zbliżać, ale też racjonalność może zbłądzić, wskutek czego mamy powtarzające się w historii cywilizacji kryzysy. Opowieść Husserla o dziejach rozumu zaczyna się w starożytnej Grecji, w której ustanowiona została idea społeczności opartej na racjonalności i nieskończonym postępie wiedzy. Następnie Husserl przechodzi do nowożytności, w której idea ta została odnowiona, a zarazem rozpoczął się proces jej degradacji prowadzący do opisywanego kryzysu w pierwszej połowie XX wieku. Nie wchodząc w rozbudowaną interpretację dziejów racjonalności, ograniczę się tutaj jedynie do wątków kluczowych dla zrozumienia relacji między psychologią a fenomenologią.

W *Kryzysie* Husserl w zasadzie powtarza swoją krytykę psychologii eksperymentalnej uprawianej w paradygmacie naturalistycznym. Nowością jest naświetlenie źródeł tego paradygmatu, które leżą w nowożytności, tj. w filozofii Kartezjusza i w matematycznej metodzie przyrodoznawstwa opracowanej przez Galileusza. Jak wiadomo, Kartezjusz, wzorując się na matematyce, zaproponował nowy model uniwersalnej filozofii, będącej racjonalnym systemem wiedzy wywiedzionej w sposób pewny z naczelnych zasad. Podstawową zasadą była apodyktyczna oczywistość i niepowątpiewalność *ego cogito*. Dla Husserla filozofia Kartezjusza była brzemienne w przełomowe idee, włączając

w to intencjonalność, pomysł na metodę redukcyjną i transcendentalizm. Kartezjusz położył podwaliny zarówno pod nowożytny racjonalizm (B. Spinoza, G.W. Leibniz), jak i pośrednio pod naturalistyczny empiryzm (J. Locke, D. Hume), pod psychologię opisową, jak i psychofizykę. Husserl zdaje się najbardziej cenić dokonane przez Kartezjusza odkrycie świadomości jako pola badań, które jednak autor *Medytacji o filozofii pierwszej* szybko zaprzepaszcza, wprowadzając psychofizyczny dualizm oraz psychologiczną interpretację *ego*, któremu nadaje znaczenie nieśmiertelnej i substancjalnej duszy, *res cogitans*, przeciwstawionej temu, co fizyczne, *res extensa*.

Drugą z kluczowych postaci dziejów nowożytności jest Galileusz, który był „geniuszem zarazem odkrywającym, jak i zakrywającym” (Husserl 2024, s. 62). Galileusz odkrywa, że uniwersalnym językiem przyrodoznawstwa jest matematyka, a przez to otwiera horyzont nieskończonego postępu wiedzy naukowej, rozumianego jako aproksymacja do ideału, jakim jest obiektywna prawda. W tym sensie Galileusz odnawia starożytny ideał racjonalności naukowej. To Galileusz stoi za sukcesem nowożytnej nauki, opierającym się na nowej matematycznej metodzie. Od czasów Galileusza przyroda będzie przez naukę rozumiana jako obiektywne uniwersum mierzalnych i opisywalnych matematycznie, z rosnącą dokładnością, przedmiotów, które są powiązane ze sobą ścisłymi prawami przyczynowymi. Z tego uniwersum wykluczone zostaje to, co subiektywne, czyli nasze doświadczenie świata. Dla nowożytnego przyrodoznawstwa zjawiska psychiczne są jedynie subiektywnymi skutkami obiektywnych procesów przyczynowych, a jako takie wymykają się matematycznej metodzie. Jednak siła oddziaływania matematycznego przyrodoznawstwa jest tak silna, że filozofia i psychologia ulegają iluzji uniwersalności nowej metody, czego najlepszym przykładem są dla Husserla próby naturalistycznego wyjaśnienia świadomości, np. w wydaniu XIX-wiecznej psychofizyki. Zdaniem autora *Kryzysu* takie próby skazane są na porażkę, a psychologia, zamiast bezrefleksyjnie kopiować metodę przyrodoznawstwa, powinna znaleźć swój fundament w apriorycznej i ejdetycznej nauce o bycie psychicznym, czyli w fenomenologii, która będzie pełniła podobną rolę, jaką dla nauk przyrodniczych spełniła inna ejdetyczna nauka *a priori*, mianowicie matematyka.

W reakcji do Kartezjańskiego racjonalizmu rozwijał się empiryzm brytyjski. Husserl skupia się głównie na filozofii Locke’a, który uznawał fizykalistyczny naturalizm i uprawianą w jego obrębie psychologię opierającą się na doktrynie wewnętrznego doświadczenia. Przedmiotem badań empirycznej psychologii jest indywidualny umysł, a dokładniej wrażenia dostarczane mu przez zmysły zewnętrzne oraz idee dostępne dla zmysłu wewnętrznego. Jak pisze Husserl, „szczególnie fatalne dla przyszłej psychologii i teorii poznania jest to, że nie robi on [Locke – M.P.] żadnego użytku z Kartezjańskiego pierwszego wprowadzenia *cogitatio* jako *cogitatio* pewnych *cogitata*, czyli z intencjonalności, że nie rozpoznał jej jako tematu [...]. W ramach naiwnego naturalizmu

duśa zostaje następnie ujęta podobnie jak istniejąca sama dla siebie przestrzeń, w słynnym porównaniu jest ona jak tablica, na której pojawiają się i znikają psychiczne dane” (Husserl 2024, s. 102). A przecież, jak doda Husserl w innym fragmencie *Kryzysu*, ta tablica „posiada świadomość, jest w świecie i uświadamia sobie świat” (Husserl 2024, s. 314). Ignorując intencjonalność zjawisk psychicznych, Locke redukuje umysł do wewnętrznego doświadczenia, które przeciwstawione jest nieadekwatnemu doświadczeniu świata zewnętrznego, o którym możemy jedynie zawodnie wnioskować, a tym samym tkwi dalej w dualizmie tylko empirycznym. Natomiast według Husserla to właśnie wyjście poza sferę tego, co wewnętrzne, w kierunku świata, połączenie biegunów immanencji i transcendencji, jest podstawowym problemem, który prawdziwie naukowa filozofia oraz odpowiednio zreformowana psychologia powinny rozwiązać.

Locke’owski sensualizm i sceptycyzm zostaje zradykalizowany i doprowadzony do końca przez Hume’a, który podważając zasadność najważniejszych kategorii poznawczych, takich jak przyczynowość i tożsamość, sprawia, że poznanie, zarówno świata zewnętrznego, jak i życia psychicznego, staje się fikcją. Odnowienie filozofii w reakcji na ten zabójczy dla niej sceptycyzm Husserl widzi w rewolucji transcendentalnej I. Kanta, który pokazuje, że nauka o subiektywności jest możliwa jako krytyka poznania. Co więcej, to właśnie w kategoriach transcendentalnej subiektywności kryje się fundament poznania obiektywnego. Jednak zarówno Kantowski transcendentalizm, jak i cała formacja idealizmu niemieckiego nie dostarczyły, zdaniem Husserla, samougruntowania, gdyż zawierały w sobie milczące założenia, z których kluczowym dla autora *Kryzysu* jest świat życia (*Lebenswelt*).

Dopiero fenomenologia transcendentalna może zapewnić takie ugruntowanie, gdyż posługuje się odpowiednią metodą umożliwiającą rozjaśnianie świata życia i innych założeń transcendentalizmu. Psychologia natomiast znajduje się w gorszym położeniu i będzie tkwić w kryzysie do XX wieku. Przykładem pozornego wyjścia z tej sytuacji jest psychologia Wundta, która postulowała koncepcję dwóch punktów widzenia, mianowicie paralelnych procesów doświadczenia wewnętrznego i zewnętrznego. Jednak, zdaniem Husserla, taka koncepcja jedynie zamienia empiryczny dualizm na monizm naturalistyczny podobny do Spinozjańskiego. Jediną rzetelną, choć również nieudaną, według autora *Kryzysu*, próbą reformy psychologii była psychologia opisowa Brentana, ale nawet on pozostał pod wpływem naturalistycznych i dualistycznych założeń.

W *Kryzysie* Husserl stwierdza, że psychologia sprzeniewierzyła się swojemu celowi i zawiodła jako uniwersalna nauka o bycie psychicznym, toteż w zasadzie „historia psychologii jest właściwie wyłącznie historią kryzysów” (Husserl 2024, s. 253). Zastany przez Husserla kryzys psychologii ma dwa bieguny. Z jednej strony jest to biegun obiektywistyczno-empirystyczny, który

wyraża się poprzez próby naturalizacji umysłu, czyli przez włączenie zjawisk psychicznych w sieć relacji przyczynowych. Przykładem są tu psychologia eksperymentalna i psychofizyka. Z drugiej strony jest to bazująca na wewnętrznym doświadczeniu psychologia introspekcyjna, która nie posiada odpowiedniej metody analizy danych pierwszoosobowego doświadczenia i która w najlepszym wypadku może być psychologią indywidualną konkretnej osoby. Oba podejścia są dla Husserla naiwne i nienaukowe.

Kolejny raz Husserl wskazuje na konieczność reformy psychologii, która dostarczyć ma jej naukowego ugruntowania. W pierwszej kolejności należy zerwać z nawykami myślowymi, przez które postrzega się świadomość jako część świata przyrody. Pomóc w tym ma nowa metoda, którą Husserl w *Kryzysie* nazywa „redukcją fenomenologiczno-psychologiczną”. Metoda redukcyjna, pomyślana dla psychologii, ma umożliwić wgląd w istotne składniki doświadczenia podmiotu związane z jego intencjonalnością. Na redukcję składa się zawieszenie wszystkich teorii psychologicznych oraz powstrzymanie się od interpretacji tego, co dokonująca refleksji osoba przeżywa i w jakim stanie psychologicznym się znajduje. Dalej, podobny zabieg stosowany jest wobec doświadczeń i przekonań osoby badanej. Psycholog ma powstrzymać się od uznawania tematów będących w centrum zainteresowania badanych. Kluczowe jest dostrzeżenie, że niezależnie od treści tych zainteresowań i przeżyć badanego, są one na coś ukierunkowane, mówiąc inaczej – są intencjonalne. Po redukcji badana osoba jest więc ujmowana jako podmiot intencjonalnych aktów, czy, jak mówi Husserl, jako posiadająca życie intencjonalne dusza. Jednak jednostkowa dusza i jej akty intencjonalne nie są polem badań psychologii czystej, która ma być nauką uniwersalną o wszystkich podmiotach intencjonalnych, analogicznie do fizyki, która jest uniwersalną nauką o wszystkich ciałach materialnych. W pewnym sensie redukcja w psychologii ma pełnić podobną rolę do abstrakcji i idealizacji w naukach przyrodniczych, tzn. abstrakcji od własności subiektywnych i idealizacji do obiektów matematycznych. W podobny sposób redukcja zasadza się na wzięciu w nawias zastanej wiedzy przyrodniczej, indywidualnych uwarunkowań podmiotu psychicznego i wypracowaniu idealnych typów przeżyć intencjonalnych. Żeby przejść dalej, należy dokonać „uniwersalnej *epoché* psychologa”, która dotyczy już nie pojedynczej osoby, ale wszystkich osób. Dzięki temu „psycholog ustanawia w samym sobie «niezainteresowanego obserwatora» i badacza siebie samego, jak i wszystkich innych, i to raz na zawsze, a to znaczy, na wszystkie «czasy pracy» psychologicznej. *Epoché* musi jednak zostać przeprowadzona rzeczywiście uniwersalnie, w tym również radykalnie” (Husserl 2024, s. 300). W ten sposób odkrywa się pierwsza warstwa badań psychologii fenomenologicznej, która dotyczy struktury wszystkich świadomości. Co ważne, dzięki wczuciu, czyli dzięki intencjonalnym aktom rozumienia innych, ukazująca się mnogość podmiotów nie jest zbiorem odizolowanych jednostek, lecz

ma charakter wspólnotowego powiązania. Intencjonalne akty jednej świadomości są dostępne dla innej i *vice versa*. Intencjonalne życia przenikają się i są wzajemnie powiązane. Wskutek tego fenomenologiczny psycholog rozpoznaje, że stanowiące jego przedmiot badań dusze są wewnątrznie powiązane, w sposób intencjonalny i motywacyjny, analogicznie do tego, jak w sposób przyczynowy powiązane są przedmioty świata przyrody. Tak oto czysta psychologia opisowa może ukonstytuować się jako nauka uniwersalna o bycie psychicznym.

Dzięki nowej metodzie psychologia przekształca się w psychologię fenomenologiczną (w *Kryzysie* Husserl używa też zamiennie terminu „czysta psychologia opisowa”), przed którą otwiera się pole intencjonalnego życia ego. Badając to pole, nowa psychologia może analizować różne odmiany aktów intencjonalnych, takich jak percepcja, pamięć, wczucie itp. Celem jest wypracowanie strukturalnych pojęć oddających intencjonalną istotę doświadczenia danego typu, które następnie będą stosowane w badaniach empirycznych. Jak stwierdza Husserl, początkującym psychologom może się wydawać, że psychologia fenomenologiczna jest jedynie drugorzędnym dodatkiem do psychologii empirycznej, która chce wyjaśniać zachowanie badanych podmiotów (Husserl 2024, s. 308). Jednak im głębiej psycholog będzie się zagłębiał, poprzez redukcję, w intencjonalne życie ego, tym bardziej zrozumie, że jest to najbardziej podstawowy i właściwy sposób rozumienia świadomości, tak własnej, jak i innych osób.

W *Kryzysie* Husserl radykalizuje swoje stanowisko odnośnie do relacji między psychologią a fenomenologią. Pod warstwą powierzchniową pola psychologii fenomenologicznej ujawniły się „intencjonalne głębie”. Radykalna kontynuacja metody redukcyjnej wprowadza nową, transcendentálną perspektywę. Jeśli bowiem uznamy wszystkie osoby za podmioty życia intencjonalnego, to zmianie ulegnie sens całego świata, który stanie się teraz zjawiskiem i korelatem wszelkich, płynących z czystej świadomości, formacji intencjonalnych. W ten sposób refleksja wchodzi na poziom transcendentálny, a badana świadomość zaczyna przejawiać funkcje konstytutywne względem świata – staje się pozaświatowa, zamiast się w świecie zawierać. Jak pisze Husserl, „widzimy więc z zaskoczeniem, jak sądzę, że w czystym oddziaływaniu idei psychologii opisowej, która chce dać dojść do głosu temu, co jest swoiście istotowe dla duszy, dokonuje się w sposób konieczny zwrot fenomenologiczno-psychologicznej *epoché* i redukcji w [redukcję] transcendentálną” (Husserl 2024, s. 319–320). Mówiąc inaczej, konsekwentnie uprawiana psychologia fenomenologiczna ma prowadzić do fenomenologii transcendentálnej.

Jak wiadomo, Husserl w poszczególnych tekstach wskazywał na możliwość dojścia do transcendentalizmu różnymi drogami. Najwyraźniej wyodrębnione zostały przez niego dwie drogi: kartezjańska – wychodząca od różnicy

między apodyktyczną oczywistością istnienia *ego cogito* a podatnym na argumenty sceptyczne istnieniem świata – oraz właśnie droga przez psychologię opisana w *Kryzysie* (zob. np. Ströker 1980). Trzecia droga, odnośnie do interpretacji której toczą się dyskusje, nazywana jest ontologiczną (Kern 1964) lub kantowską (Łaciak 2012), ponieważ wychodzi od krytyki poznania świata prowadzącej do uczynienia go zjawiskiem, czyli korelatem świadomości transcendentalnej. Dodajmy, że w *Kryzysie* droga ontologiczna wyprowadzona jest przez Husserla z pojęcia świata życia. Natomiast droga psychologiczna zaczyna się od zastosowania redukcji fenomenologiczno-psychologicznej i jej radykalizacji prowadzącej do odkrycia wspólnoty życia intencjonalnego dusz.

Jeśli tak jest i rzeczywiście zwrot transcendentalny jest konieczny, jeśli psycholog, stosując zabieg redukcji, w końcu i tak zmieni nastawienie z naturalnego na transcendentalne, to psychologia jako nauka pozytywna jest niemożliwa, a jej miejsce zajmuje fenomenologia transcendentalna. Husserl rozważa tę możliwość, jednak uznaje, że takie postawienie sprawy byłoby zbyt daleko idące. Psychologia, będąca nauką o podmiotach aktów intencjonalnych, które są w świecie i w świecie działają, jest potrzebna. Ale jak jest możliwe uprawianie jej w sposób ścisły i odmienny od naiwnego podejścia empirycznego? Zdaniem Husserla psycholog powraca z nastawienia transcendentalnego do nastawienia naturalnego odmieniony, a jego dusza została wzbogacona i wprawiona w „osobliwy ruch” (Husserl 2024, s. 329). Mówiąc inaczej, zmieniając nastawienie na transcendentalne, psycholog może zobaczyć złożoną strukturę świadomości i powrócić z tego nastawienia z nowymi strukturalnymi pojęciami, które może teraz zastosować, prowadząc badania empiryczne. Posiadając ufundowanie w fenomenologii transcendentalnej, psychologia fenomenologiczna może teraz zatrzymać się na poziomie „powierzchniowym” stosując redukcję psychologiczno-fenomenologiczną i nie zmieniając nastawienia naturalnego na transcendentalne prowadzić badania nad podmiotami psychicznymi w świecie.

5. Wnioski

W pismach Husserla widzimy konsekwentnie rozwijany projekt reformy psychologii empirycznej przeprowadzanej w oparciu o pomysł nowej dyscypliny zwanej psychologią fenomenologiczną. Ogólnym celem tej reformy ma być unaukowanie psychologii przez dostarczenie jej strukturalnych pojęć wyrażających istotę świadomości. W *Kryzysie* Husserl jednak radykalizuje swój zamiśl, a opracowana przez niego redukcyjna metoda refleksji psychologicznej ma konsekwentnie prowadzić do fenomenologii transcendentalnej. Droga ta nie jest przypadkowa i wynika z samej paradoksalnej relacji ego psychologicz-

nego i ego transcendentalnego, które różnią się, a zarazem pozostają identyczne (Gurwitsch 1966; Ströker 1980). Ego empiryczne jest bowiem konkretyzacją ego transcendentalnego. Uzyskując ugruntowanie w fenomenologii transcendentalnej, psychologia fenomenologiczna staje się ścisłą i uniwersalną nauką o bycie psychicznym, zaś jako taka dostarcza norm i pojęć, a przez to naukowych fundamentów, psychologii empirycznej.

Wracając do wyrażonego w *Ideach I* optymizmu na temat fundacyjnej roli psychologii fenomenologicznej, można stwierdzić, że teoretyczna podbudowa psychologii pojawiła się w XX wieku, jednak nie za sprawą fenomenologii. Teoretyczne modele psychologiczne najczęściej mają charakter modeli funkcjonalnych, czerpiących z funkcjonalistycznej koncepcji wyjaśnień naukowych (np. Cummins 2000). Czy wobec tego projekt psychologii fenomenologicznej jest dziś nieaktualny? Niekoniecznie. Nieaktualne wydają się współcześnie fundacjonistyczne poglądy Husserla związane z ugruntowaniem nauk w filozofii transcendentalnej. Prawdopodobnie Husserl widziałby w tym przedłużający się stan kryzysu racjonalności. Możliwe jednak, że paradoksalnie, w ograniczeniu roszczeń fenomenologii transcendentalnej leży klucz do uczynienia psychologii bardziej fenomenologiczną. Świadczyć o tym mogą rozwijane dzisiaj fenomenologiczne metody wywiadów badawczych czy zastosowanie fenomenologii w psychiatrii (np. Fuchs 2017; Stanghellini i in. 2022). Psychologia fenomenologiczna, która zdystansuje się do transcendentalizmu, może również zostać zintegrowana z modelami wyjaśnień – w tym i z modelem funkcjonalistycznym – stosowanych w psychologii i neuronauce (Pokropski 2020, 2021). Taka możliwość otwiera drogę do nieredukcyjnej naturalizacji fenomenologii.

Jednak zdaniem niektórych (np. Płotka 2021) wyraźne oddzielenie psychologii fenomenologicznej od fenomenologii transcendentalnej jest trudne do przeprowadzenia, ponieważ nie da się wyraźnie oddzielić ejdetycznego i transcendentalnego aspektu metody fenomenologicznej. Psychologia fenomenologiczna stosuje bowiem pojęcia, które są opracowywane w nastawieniu transcendentalnym. Prawdą jest, że takie przenikanie się poziomów nastawień zachodzi. Co więcej, kierunek fundowania przebiega w tym wypadku od fenomenologii transcendentalnej do psychologii fenomenologicznej, a dalej do empirycznej. Psychologia fenomenologiczna, tak jak i empiryczna, nie jest więc dyscypliną w pełni autonomiczną, np. związana jest terminologią fenomenologiczną i stosowaniem metody redukcyjnej. A jednak rozróżnienia tego można bronić, wskazując na odmienne cele epistemologiczne. Fenomenologia transcendentalna bada świadomość transcendentalną, na którą składają się ogólne warunki konstytutywne dla świata zjawiskowego, czyli, mówiąc inaczej, chce ona wyjaśnić proces konstytucji świata. Celem psychologii fenomenologicznej jest natomiast opis i typizacja intencjonalnych struktur świadomości ludzkich i nieludzkich podmiotów w świecie, a przez to naukowe

ufundowanie psychologii eksperymentalnej. Te odmiany psychologii koncentrują się na wyjaśnianiu dyspozycji poznawczych i działania podmiotów intencjonalnych w świecie. Wskazywane przez Husserla w *Kryzysie* przejście z poziomu psychologicznego na poziom transcendentalny jest konieczne dla ufundowania psychologii fenomenologicznej, ale nie dla jej uprawiania.

Bibliografia

- Cummins R. (2000), „How does it work” versus „what are the laws?”: Two conceptions of psychological explanation, w: F.C. Keil, R.A. Wilson (red.), *Explanation and cognition*, Cambridge, MA – London: The MIT Press, s. 117–145.
- Davidson L. (2020), *Overcoming psychologism: Husserl and the transcendental reform of psychology*, Cham: Springer Nature.
- Fuchs T. (2017), *Fenomenologia i psychopatologia*, przeł. A. Kapusta, w: J. Migasiński, M. Pokropski (red.), *Główne problemy współczesnej fenomenologii*, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Gurwitsch A. (1966), *Edmund Husserl's conception of phenomenological psychology*, „The Review of Metaphysics” 19 (4), s. 689–727.
- Husserl E. (1967), *Idee czystej fenomenologii i fenomenologicznej filozofii* [cyt. jako: *Idee I*], przeł. D. Gierulanka, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Husserl E. (1968/1977), *Phänomenologische Psychologie. Vorlesungen Sommersemester 1925*, red. W. Biemel, Husserliana IX, The Hague: Martinus Nijhoff; tłum. ang. *Phenomenological Psychology: Lectures, Summer Semester, 1925*, przeł. J. Scanlon, The Hague: Martinus Nijhoff 1977.
- Husserl E. (1971a), *Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie. Drittes Buch: Die Phänomenologie und die Fundamente der Wissenschaften*, red. M. Biemel, Husserliana V, The Hague: Martinus Nijhoff.
- Husserl E. (1971b), „Phenomenology”. *Edmund Husserl's article for the Encyclopaedia Britannica (1927)*, przeł. R.E. Palmer, „Journal of the British Society for Phenomenology” 2 (2), s. 77–90.
- Husserl E. (1974), *Idee czystej fenomenologii i fenomenologicznej filozofii. Księga druga*, przeł. D. Gierulanka, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Husserl E. (1990), *Idea fenomenologii. Pięć wykładów*, przeł. J. Sidorek, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Husserl E. (1992), *Filozofia jako ścisła nauka*, przeł. W. Galewicz, Warszawa: Fundacja Aletheia.
- Husserl E. (1993), *Kryzys europejskiego człowieczeństwa a filozofia*, przeł. J. Sidorek, Warszawa: Fundacja Aletheia.
- Husserl E. (2024), *Kryzys nauk europejskich a transcendentna fenomenologia*, przeł. A. Chrudzimski, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kern I. (1964), *Husserl und Kant. Eine Untersuchung über Husserls Verhältnis zu Kant und zum Neukantianismus*, The Hague: Kluwer.

- Kockelmans J.J. (1987), *Husserl's original view on phenomenological psychology*, w: tenże (red.), *Phenomenological Psychology: The Dutch School*, Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers, s. 3–29.
- Krokos J. (1998), *Metody fenomenologiczne i ich aktualność. Zarys problemu*, „Studia Philosophiae Christianae” 34 (2), s. 103–111.
- Łaciak P. (2012), *Anonimowość jako granica poznania w fenomenologii Edmunda Husserla*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Płotka W. (2019), *Fenomenologia jako filozofia mniejsza. Rozważania wokół sporów o metodę Husserla*, Warszawa: Liberi Libri.
- Płotka W. (2021), *A commentary on Pokropski's functionalist reading of Husserlian phenomenology*, „Frontiers in Psychology” 12, DOI: 10.3389/fpsyg.2021.614842.
- Pokropski M. (2020), *Phenomenology and functional analysis: A functionalist reading of Husserlian phenomenology*, „Phenomenology and the Cognitive Sciences” 19 (5), s. 869–889.
- Pokropski M. (2021), *Mechanisms and consciousness: Integrating phenomenology with cognitive science*, New York: Routledge.
- Staehler T. (2016), *Hegel, Husserl and the Phenomenology of Historical Worlds*, London – New York: Rowman & Littlefield.
- Stanghellini G., Mancini M., Fernandez A.V., Moskalewicz M., Pompili M., Ballerini M. (2022), *Transdiagnostic assessment of temporal experience (TATE): a tool for assessing abnormal time experiences*, „Phenomenology and the Cognitive Sciences” 21, s. 73–95.
- Ströker E. (1980), *Psychology: A New Way into Transcendental Phenomenology? Some Thoughts on Husserl's Last Part of the „Crisis”*, „The Southwestern Journal of Philosophy” 11 (3), s. 67–87.
- Thinès G. (1977), *Phenomenology and the Science of Behaviour: An Historical and Epistemological Approach*, London: George Allen & Unwin.
- Zahavi D. (2012), *Fenomenologia Husserla*, przeł. M. Świąch, Kraków: WAM.

M a r e k P o k r o p s k i

Husserl's Phenomenology in Relation to Psychology

Keywords: *phenomenological psychology, phenomenological reduction, phenomenology, psychology, transcendental philosophy*

This article explores Edmund Husserl's stance on psychology, particularly in regard to the claim that empirical psychology is rooted in naturalistic philosophy. Husserl's numerous references to psychology throughout his works indicate that it served as a significant point of reference in the development of his phenomenological philosophy. I argue that Husserl's views on psychology underwent a progression – from initially being predominantly critical to envisioning its reform through the establishment of a new discipline he termed ‘eidetic’ or ‘phenomenological’

psychology. In *The Crisis of European Sciences* Husserl ultimately suggests that a reformed psychology could serve as one of the routes toward transcendental phenomenology.